

УДК 354.42

О. В. Левченко,

кандидат військових наук, професор,
начальник Житомирського військового інституту
імені С. П. Корольова, заслужений діяч науки і техніки
України, генерал-майор

Еволюція гібридної війни Російської Федерації проти України

У статті на основі аналізу перебігу процесів анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та розв'язування нею війни на південному сході України, а також пов'язаних із цим заходів і рішень російського керівництва в попередні роки сформульовано зміст гібридної війни Росії проти України та виокремлено етапи і фази її ведення.

Ключові слова: гібридна війна, етапи гібридної війни, псевдодержавні утворення, заморожений військовий конфлікт, часткова окупація, соціальні заворушення, «м'яка сила».

© О. В. Левченко, 2017

Збройна агресія Російської Федерації проти Української держави, що розпочалася з окупації та анексії Криму в лютому 2014 р. і триває вже понад три роки, є лише видимою частиною наступальних дій Кремля проти України, які він проводить у всіх основних сферах міждержавних відносин у формі так званої «гібридної війни». Стосовно цієї форми війни останнім часом з'явилося чимало поглядів і теоретичних підходів. Проте аналіз послідовності розвитку гібридної війни Росії проти України у військових періодичних виданнях ще не достатньо висвітлений. Тому метою статті є дослідження складових етапів гібридної війни на прикладі агресивних дій Росії проти України.

Аналіз збройних конфліктів останніх років показує, що на перший план виходять невійськові методи досягнення стратегічних цілей у війні. Для перемоги над противником комплексно застосовуються дипломатичні, інформаційні, ідеологічні, економічні та частково військові засоби. Центр зусиль у гібридній війні нового покоління зміщується з фізичного знищення противника на несилові дії проти нього. При цьому військова складова полягає у використанні комбінації звичайних, нерегулярних та асиметричних сил у сполученні з неоголошеними таємними військовими діями [1].

Основними об'єктами впливу в гібридній війні є населення країни-противника, органи державної влади, збройні сили та інші силові структури, економіка й фінансова система. Так, своїми гібридними діями Росія намагається ідеологічно й морально довести до розбрату українське суспільство, нав'язати йому свою волю, дезорганізувати роботу органів державної влади, деморалізувати Збройні Сили України та інші силові структури, підірвати економічний потенціал держави і змусити владу України піти на значні поступки, а фактично – капітулювати перед Кремлем. Кінцева мета Москви в гібридній війні – відновити цілковитий контроль над Україною та підпорядкувати всю її зовнішню і внутрішню політику своєму впливові [2].

Російське воєнно-політичне керівництво на чолі з В. Путіним, шукаючи шляхи відновлення свого впливу у світі й передусім на пострадянському просторі, наприкінці першого десятиліття XXI століття почало інтенсивно розробляти теорію гібридної війни та приховано готувати до неї спеціальні служби і визначені військові формування. На підтвердження завчасних агресивних планів Кремля доцільно згадати твердження начальника генерального штабу збройних сил РФ генерала армії В. Герасимова, зроблені ним за рік до початку анексії Криму в доповіді «Основні тенденції розвитку форм і способів застосування ЗС, актуальні завдання військової науки щодо їх удосконалення» на науковій конференції Академії військових наук Російської Федерації наприкінці 2012 р.: «У війнах XXI століття ... акцент змістився на використання політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів

поряд з використанням протестного потенціалу місцевого населення. Усе це повинно супроводжуватися прихованими військовими операціями – наприклад, методами інформаційної війни і використанням спецназу...» [3].

Аналіз перебігу гібридної війни Росії проти України свідчить, що ця війна проводиться не спонтанно, не «зважаючи на обстановку, що склалася», як це намагався до-

вести російський президент В. Путін на прес-конференції після анексії Криму у квітні 2014 р., говорячи про «ситуативне» прийняття ним рішення на введення російських військ на півострів, а ведеться за певним планом, у якому простежується низка послідовних і взаємозалежних етапів. Умовно ці етапи можна розділити на три фази: першу – підготовчу, другу – активну і третю – закріплюючу (рис. 1).

Рис. 1. Етапи гібридної війни Росії проти України

Під час першої (підготовчої) фази гібридної війни, яка розпочалася за кілька років до агресії, Росія здійснювала всебічні заходи впливу на українське керівництво для того, щоб змусити його пристати на умови Кремля, змінити зовнішньополітичний курс країни на проросійський та надалі узгоджувати з Москвою національну зовнішню і внутрішню політику.

Підготовча фаза російської гібридної війни охоплює чотири етапи.

Перший етап. Завчасна підготовка умов для здійснення агресивних планів шляхом:

1) *використання всього арсеналу засобів «м'якої сили» проти України.*

Так звана «м'яка сила» – це техніка прихованого впливу на підсвідомому рівні на населення іноземної країни за допомогою просування власної культури, способу життя, переконань і політичних ідеалів з метою привернення симпатій до своєї країни і збільшення кількості своїх прихильників. А в ідеалі – створення такої критичної маси населення в іноземній державі, яка б могла провести легітимним шляхом зміни в керівництві цієї держави, а значить – і в її зовнішньополітичному курсі, на користь атакуючої держави.

Російська Федерація впродовж двох минулих десятиліть як «м'яку силу» проти України використовувала масову культуру, демонструючи в інформаційному полі нашої держави за допомогою кінематографа, телебачення, театру нібито «кращі умови» для життя населення в Росії, «велич досягнень» російської науки і техніки, «могутність» російських збройних сил, «правильність» політики керівництва російської держави, особливо президента В. Путіна, насаджувала в нашій свідомості образ «героїчних російських солдатів і офіцерів», які, «не шкодуючи життя свого», борються з «поганими» чеченцями, грузинами, українськими націоналістами та міжнародними терористами [4].

Інструментами «м'якої сили» виступають також російські політики, історики, діячі культури і мистецтва, а також священнослужителі Московського патріархату в Україні, які поряд з нібито «високими духовними ідеалами» несуть до нас ідеї «спільної історії», «єдиного народу», «єдиної території» в межах колишнього Радянського Союзу, при цьому применшуючи, а то й заперечуючи роль українців та України у формуванні тисячолітньої історії Київської Русі та перекинувши справжню українську історію на свій лад.

Таким чином, у результаті багаторічного системного використання Кремлем інструментів «м'якої сили» для впливу на Україну серед українського населення поступово зростала кількість симпатиків Росії та антипатиків своєї рідної держави. Саме цьому на сході і півдні України на початок 2014 р. ми отримали значну кількість прихильників «руського мира» серед співгромадян;

2) *завчасного (за декілька років) проведення тривалих потужних антиукраїнських інформаційних операцій з метою:*

- внесення розколу серед населення України і створення сприятливого підґрунтя для реалізації подальших планів Москви;

- об'єднання власного російського суспільства довкола ідей великодержавності та експансіонізму;

- виправдання своїх дій проти України перед світовою спільнотою, нав'язування їй кремлівського бачення подій як виключно правильного.

Для ведення антиукраїнської пропаганди керівництво Росії задіяло значні людські, матеріальні й фінансові ресурси, завдяки чому вдалося ефективно «промивати мізки» не лише більшості своїх громадян, а й частині наших співвітчизників. Це, на жаль, призвело до підтримки частиною українських громадян агресивної політики Кремля проти України. Багато українців на сході нашої країни під впливом російської пропаганди справді вважають, що в Києві до влади прийшли «фашисти» і «бандерівці», які «будують концентраційні табори і просто на вулицях убивають росіян». Тому нова українська влада, силові структури держави та українська армія є їхніми ворогами.

Задовго до початку силових дій розпочався і **другий етап гібридної війни – підрив, деморалізація, доведення до розладу й занепаду державних органів влади і силових структур України** за рахунок упровадження в них агентів російського впливу і прийняття через останніх потрібних для РФ рішень.

Так, наприклад, майже всі керівники силових структур України в період президентства В. Януковича були агентами Кремля: міністр оборони Д. Солوماتін (громадянин Російської Федерації до 2005 р.), голова Служби безпеки України О. Якименко (громадянин Російської Федерації до 1998 р.), голова Міністерства внутрішніх справ В. Захарченко (після Революції Гідності втік до Росії).

Особливо показовою є постать очільника СБУ, посада якого передбачає доступ до державних таємниць, зокрема системи функціонування контррозвідки України, у тому числі її агентурної складової, а також можливість безпосереднього впливу на діяльність органів СБУ на місцях. О. Якименко 1986 р. закінчив Єйське вище авіаційне училище льотчиків, був кадровим військово-службовцем російських збройних сил. У 1991–1998 рр. служив в авіаційному полку у м. Гвардійське в Криму. У низці джерел наводиться інформація, що останні роки служби О. Якименка в російській армії проходили на контррозвідувальних посадах [5]. У 1997 р. закінчив Військово-повітряну академію ім. Ю. Гагаріна в Москві й несподівано наступного року звільнився з лав збройних сил РФ, щоб у 1999 р. знову піти на військову службу, але вже до Служби безпеки України. Обіймав різні оперативні та керівні посади, зокрема начальника Управління СБУ в Севастополі у 2010–2011 рр. і начальника Управління СБУ у Донецькій області у 2011–2012 рр.

Саме в часи керівництва Службою безпеки України О. Якименком здійснювалися найбільш деструктивні заходи щодо послаблення її можливостей, призначалися

на відповідальні посади непатріотично налаштовані співробітники, до лав СБУ потрапило чимало агентів російських спецслужб.

Така ситуація призвела до того, що силові структури України не змогли вчасно зреагувати на агресію Росії в Криму через зраду та масовий перехід на бік противника працівників міліції та СБУ в Автономній Республіці Крим, зокрема зраду щойно призначеного на посаду командувача Військово-Морських сил України контр-адмірала Д. Березовського та значної частини офіцерів і матросів, які були деморалізовані та піддалися на кремлівську пропаганду.

Третій етап. Створення на території України так званої «п'ятої колони» у складі різних проросійських політичних сил, громадських організацій, рухів тощо.

Так, за інформацією журналістських розслідувань, Комуністична партія, Блок Вітренко, русинський рух у Закарпатті та деякі інші політичні сили в Україні фінансувалися й керувалися з Москви та активно пропагували ідеї «русского мира» і проводили антиукраїнські заходи.

За останні декілька років Росія розгорнула масштабні проросійські організації в Автономній Республіці Крим, у східних і південних областях України, налагодила їхню взаємодію з відповідними керівними органами РФ, командуванням Чорноморського флоту й російськими політичними організаціями.

Безпосередньо напередодні вторгнення до Криму російські спецслужби забезпечили організацію та підтримку в Україні сепаратистських утворень, так званих «загонів самооборони» із числа російських громадян, працівників спецслужб, військовослужбовців сил спеціального призначення, членів «казачих» та інших напіввійськових формувань.

Саме ця «п'ята колона» і стала основою для розгортання Росією війни на території України та створення сепаратистсько-терористичних угруповань.

Четвертий етап. Здійснення тиску на Україну в політичній, дипломатичній, економічній, військовій та інших сферах. Російська Федерація у своїх відносинах з незалежною Україною, як правило, намагалася діяти з позиції сили, здійснюючи передусім економічний тиск. Але з 2013 р., у зв'язку з конкретними кроками Української держави щодо вступу до Європейського Союзу, Росія розпочала безпрецедентний тиск на Україну в усіх сферах життєдіяльності. Москва всіляко блокувала європейську інтеграцію нашої держави та одночасно схилила її приєднатися до Євразійського союзу; шантажувала вартістю природного газу, заборонила експорт у Росію багатьох українських продовольчих товарів і промислової продукції тощо. Російська армія почала стрімко нарощувати свою присутність поблизу кордонів з Україною та показово проводити інтенсивну бойову підготовку військ. Усі ці заходи супроводжувалися надпотужним інформаційно-психологічним тиском на керівництво і населення України.

Однак зазначеними заходами Росії не вдалося досягти мети щодо повернення України під свій контроль. Тому російське керівництво з початку 2014 р. приступило до реалізації активної фази своєї гібридної війни проти України. Ця фаза включала такі чотири етапи.

П'ятий етап. Організація масових соціальних заворушень у країні, у тому числі мітингів і демонстрацій з вимогами відставки чинної влади, коригування зовнішнього курсу держави, проведення політичних та інших реформ.

Такі масові антиурядові заворушення були інспіровані російськими спецслужбами навесні 2014 р. у Києві, Львові, Івано-Франківську, Харкові, Одесі, Донецьку, Луганську, Севастополі та деяких інших обласних центрах. На це виділялися гроші, наймалися люди і навіть під виглядом нібито туристів привозилися цілими автобусами із прикордонних з Україною російських міст мітингарі, які вимагали від української влади «захистити» російськомовне населення, російську мову і культуру від якихось «фашистів» і «бандерівців».

Ці антиурядові заходи мали на меті створити ситуацію хаосу, ускладнити керування державою, дезорганізувати роботу органів влади та створити умови для їх подальшого захоплення.

Шостий етап. Переведення мирних акцій протесту в «гарячу» фазу з метою повної дестабілізації обстановки в Автономній Республіці Крим та східних і південних областях України шляхом нарощування масових антиурядових акцій протесту, організації зіткнень демонстрантів із правоохоронними органами, блокування і захоплення урядових та адміністративних будівель.

Навесні 2014 р. такі силові дії були організовані спецслужбами Росії та здійснені проросійськими силами в Севастополі, Сімферополі, Харкові, Одесі, Донецьку, Луганську.

Сьомий етап. Захоплення влади в окремих регіонах України незаконними збройними формуваннями за допомогою російських спецслужб. Наприкінці лютого 2014 р. розвідувальні підрозділи головного розвідувального управління генерального штабу збройних сил Російської Федерації під виглядом «невідомих» бійців захопили урядові будівлі в Сімферополі та організували зміну керівництва органів влади Автономної Республіки Крим.

У квітні – травні 2014 р. силами російських спецслужб та очолюваних ними груп проросійських бойовиків було взято під контроль значну територію в межах Луганської і Донецької областей. Початок цим діям поклав рейд групи бойовиків на чолі з офіцером Федеральної служби безпеки Росії полковником І. Гіркіним (псевдонім – Стрелков), які захопили спочатку Слов'янськ, потім Краматорськ, далі ще низку населених пунктів і встановили контроль над цілим регіоном.

Важливою особливістю гібридної війни Росії є те, що остання підступно застосовує підрозділи регулярних збройних сил без розпізнавальних знаків – так званих

«зелених чоловічків», належність яких до збройних сил РФ цілковито заперечує. Так, президент В. Путін неодноразово заявляв, що це не російські війська: «...це місцеві жителі, які купили одяг і зброю в магазинах військторгу». Особливістю такої ситуації є те, що статус військ без розпізнавальних знаків чітко не визначений у положеннях Женевської конвенції, що, у свою чергу, надзвичайно ускладнило реагування особового складу Збройних Сил України на відсіч агресорові відповідним чином у рамках міжнародного права [6].

Восьмий етап. Часткова окупація України за рахунок прихованого введення на її територію підрозділів російської армії.

Так, під прикриттям повернення до Криму підрозділів Чорноморського флоту після забезпечення ними безпеки зимових олімпійських ігор у Сочі в лютому 2014 р. на півострів було приховано додатково перекинута велику кількість підрозділів морської піхоти, повітрянодесантних військ і сил спеціального призначення, які потім узяли під контроль стратегічні об'єкти в Криму і блокували бази Збройних Сил України [7].

Так само приховано в серпні 2014 р. було введено на територію Донецької та Луганської областей 12 батальйонних тактичних груп збройних сил Росії, а також декілька диверсійно-розвідувальних груп головного розвідувального управління генерального штабу збройних сил РФ, які не дали українським військам завершити оточення угруповання незаконних збройних формувань і повернути під контроль українсько-російський кордон у межах зазначених областей.

Таким чином, у результаті активних силових дій Російській Федерації навесні 2014 р. вдалося встановити контроль над Автономною Республікою Крим, а влітку того самого року – над частиною території Донецької та Луганської областей. Частково мета гібридної війни була досягнута. Але для легітимізації (з погляду російського керівництва) захоплення українських територій та закріплення досягнутого успіху необхідно було організувати ще низку важливих заходів, які стали основою наступної – закріплюючої фази російської гібридної війни проти України.

Дев'ятий етап. «Легітимізація» зміни влади на окупованих територіях України шляхом проведення під контролем Кремля «референдумів» і «виборів» із заздалегідь визначеними результатами.

За вказівками з Москви в Автономній Республіці Крим у терміновому порядку вже 16 березня 2014 р. було проведено «референдум» щодо приєднання до РФ. Він проходив в умовах фактичної окупації півострова, коли війська РФ, прибулі з Росії «казаки» та «кримська самооборона» блокували всі в'їзди до Криму, аеродроми, військові частини Збройних Сил України та контролювали виборчі дільниці, які обслуговувалися виключно прибічниками Росії та «руського мира». За таких умов результат голосування на референдумі був цілком передбачуваний.

11 травня 2014 р. поза межами будь-якої законності, зокрема за відсутності електронного списку виборців, роздрукування на принтері виборчих бюлетенів без жодного ступеня захисту, відсутності іноземних спостерігачів тощо, на непідконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей були поспіхом проведені псевдореферендуми, за результатами яких захоплені райони ватажками терористів були оголошені остаточно легітимними «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою».

Десятий етап. Забезпечення функціонування псевдодержавних утворень на території України. Зважаючи на те, що порушені економічні зв'язки окупованих територій з Україною вкрай обмежили їхні можливості щодо самостійного існування, Росія була змушена ресурсно забезпечувати функціонування псевдодержавних утворень, виділяючи значні кошти на підтримку основних статей місцевих бюджетів та надаючи певну матеріально-технічну допомогу. Водночас її основні зусилля зосереджуються на військових питаннях. Так, на сьогодні Кримський півострів, на якому повністю діє російська влада, перетворюється на суцільну військову базу. Триває інтенсивне будівництво нових військових об'єктів, із материкової частини передислоковуються частини й підрозділи російських збройних сил, створюється потужне оперативне угруповання військ. У межах так званих «ДНР» і «ЛНР» сформовані два армійські корпуси, які фактично входять до складу Південного військового округу ЗС РФ і укомплектовані кадровими російськими військовослужбовцями, російськими найманцями й місцевими мешканцями та повністю озброєні технікою, що поставляється з Росії. При цьому керують усіма військовими з'єднаннями і частинами кадрові російські офіцери.

Порівняльний аналіз дій військово-політичного керівництва Росії навесні й улітку 2014 р. та перебігу подій у нашій державі в цей період показує, що такий самий сценарій захоплення території та влади в Україні планувалося реалізувати також і в інших східних та південних регіонах (Харківській, Одеській, Запорізькій, Дніпропетровській, Миколаївській та Херсонській областях) із кінцевою метою створення нового псевдодержавного утворення – «Новоросії», повністю підконтрольного Кремлю, а згодом і включення його до складу Російської Федерації.

Проте офіційна Москва не змогла повною мірою реалізувати свої плани стосовно України. Спроби російських спецслужб спровокувати масові проросійські виступи в зазначених областях фактично не мали успіху через відсутність критичної маси своїх прихильників та завдяки більш рішучим діям як патріотично налаштованих українців, так і оновлених підрозділів Національної гвардії України та органів контррозвідки СБУ. Тому в другій половині 2014 р. керівництво Росії відмовилося від проекту «Новоросія», зосередившись на розширенні захоплених територій до адміністративних кордонів Донецької та Луганської областей для подальшої легітимізації квазідержавних утворень на міжнародному рівні.

Отже, підсумовуючи аналіз етапів, що проявилися в процесі ведення російської гібридної війни проти України, слід наголосити, що ми бачимо зовсім новий вид війни. Війни, яка до цього ніде у світі не проводилася з таким змістом і в таких масштабах. Росія використовує весь можливий арсенал військових і невійськових сил і засобів, застосовуючи їх як у традиційних, так і в нових формах і способах. Причому наступ у цій війні агресор веде не тільки і не стільки у воєнній сфері, а й у всіх інших сферах міждержавних відносин.

Стає зрозумілим також, що концепція ведення гібридної війни передбачає постійне реагування на зміни в обстановці та, залежно від цього, коригування подальших дій. Саме тому надалі слід очікувати нових, у тому числі нестандартних кроків Кремля для досягнення своєї мети в цій війні.

Сьогодні ми перебуваємо, найімовірніше, в новій дестабілізаційній фазі, на черговому етапі гібридної війни – **підтримання постійно напруженої обстановки** в підконтрольних Росії окупованих районах на південному сході України й одночасного **перенесення зусиль на дестабілізацію внутрішньої ситуації в нашій державі**, підтримку «п'ятої колони» та інспірування сепаратистських настроїв у різних регіонах і передусім у південно-східних областях України та створення умов для приведення до влади в Україні лояльних до Кремля політичних сил.

Водночас є всі ознаки того, що В. Путін продовжує розглядати військову силу як вирішальний інструмент досягнення цілей з повернення Української держави під свій контроль. Тому загроза повномасштабного вторгнення російських військ залишається цілком реальною і може прогнозуватися як один з можливих наступних етапів гібридної війни проти України.

Таким чином, на сьогодні агресія Російської Федерації проти України є найбільш повним і показовим прикладом війни нового покоління – гібридної війни. Глибокий і всебічний аналіз цієї війни, розуміння по-

ходження її форм, способів і методів ведення дасть змогу організувати більш ефективну протидію агресорові та пришвидшить нашу перемогу.

Тому організація вивчення досвіду ведення гібридної війни та впровадження його в оперативну і бойову підготовку військ, в освітню й наукову діяльність навчальних та наукових установ Збройних Сил України – обов'язкове і першочергове завдання командирів і начальників усіх ланок.

Перелік літератури

1. *Алімпієв А. М.* Особливості гібридної війни РФ проти України. Досвід, що отриманий Повітряними силами Збройних Сил України // Науково-практична конференція «Новітні технології – для захисту повітряного простору»: тези доповідей, 12–13 квітня 2017 року. – Х. : ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2017. – С. 15–16.
2. *Радковець Ю. І.* Уроки гібридної війни Росії проти України – 2: геополітичний вимір / Ю. І. Радковець. – К. : Бінтел, 2017. – Вип. 1 (5). – С. 2–11.
3. *Герасимов В. В.* Ценность науки в предвидении / В. В. Герасимов // Военно-промышленный курьер. – 2013. – 28 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vpk-news.ru/articles/14632>.
4. *Левченко О. В.* Реалізація «м'якої сили» для просування національних інтересів / О. В. Левченко // Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ. – К. : НУОУ, 2014. – Вип. 3 (52). – С. 40–44.
5. *Семенец Г. В.* Новый председатель СБУ примитивен, малограмотен и большой патриот России / Г. В. Семенец [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.argumentua.com/stati/novyi-predsdatel-sbu-primitiven-malogramoten-i-bolshoi-patriot-rossii>.
6. *Радковець Ю. І.* Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України / Ю. І. Радковець // Наука і оборона. – 2014. – № 3. – С. 36–42.
7. *Клименко А. В.* Крым: анатомия аннексии / А. В. Клименко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.blackseanews.net/read/91971>.